

Vijnanashataka by Bhartrihari

——
विज्ञानशतकं भर्तृहरिकृत

——
Document Information

Text title : Vijnanashataka

File name : vijnAnashatakam.itx

Category : shataka, major_works, bhartrihari

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Bhartrihari

Transliterated by : sunder hattangadi

Proofread by : sunder hattangadi

Description-comments : From a scanned copy of text by K. B. Ghule(1896)

Latest update : August 22, 2020

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

विज्ञानशतकं भर्तृहरिकृत

विगलदमलदानश्रेणिसौरभ्यलोभो-

पगतमधुपमालाव्याकुलाकाशदेशः ।

अवतु जगदशेषं शश्वदुग्रात्मदर्थ्यो ?

विपुलपरिघदन्तोद्दण्डशुण्डो गणेशः ॥ १ ॥

यत्सत्तथा शुचि विभाति यदात्मभासा

प्रद्योतितं जगदशेषमपास्तदोषम् ।

तद्ब्रह्म निष्कलमसङ्गमपारसौम्यं

प्रत्यग्भजे परममङ्गलमद्वितीयम् ॥ २ ॥

माता मृता जनयितापि जगाम शीघ्रं

लोकान्तरं तव कलत्रसुताद्ययोऽपि ।

भ्रातस्तथापि न जडासि मृषाभिमानं

दुःभात्मके वपुषि मूत्रकुटुर्पकूपे ॥ ३ ॥

ब्रह्मामृतं भज सदा सडजप्रकाशं

सर्वान्तरं निरवधि प्रथितप्रभावम् ।

यद्यस्ति ते जिगमिषा सडसा भवाब्धेः

पारे परे परमशर्मणि निष्कलङ्गे ॥ ४ ॥

आरभ्य गर्भवसतिं मरणवसानं

यद्यस्ति श्रुवितुमदृष्टमनेककालम् ।

जन्तोस्तथापि न सुभं सुभविभ्रमोऽयं

यद्बालया रतिरनेकविभूतिभाजः ॥ ५ ॥

सा रोगिणी यद्वि भवेद्यथा विवर्णा

बालाप्रियाशशिमुष्णी रसिकस्य पुंसः ।

शल्यायते लृष्टि तथा मरणं कृशाङ्ग्या-

यत्तस्य सा विगतनिद्रसरोरुडाक्षी ॥ ६ ॥

त्वत्साक्षिकं सकलमेतदवोयमित्थं

भ्रातर्विचार्य भवता करणीयमिष्टम् ।

येनेदृशं न भविता भवतोऽपि कष्टं

शोकाकुलस्य भवसागरमग्नमूर्तेः ॥ ७ ॥

निष्कण्टकेऽपि न सुभं वसुधाधिपत्ये

कस्यापि राजतिलकस्य यदेष देवः ।

विश्वेश्वरो भुजगराजविभूतिभूषो

छित्वा तपस्यति चिरं सकला विभूतीः ॥ ८ ॥

भूमण्डलं लयमुपैति भवत्यबाधं

लब्धात्मकं पुनरपि प्रलयं प्रयाति ।

आवर्तते सकलमेतदनन्तवारं

ब्रह्मादिभिः सममलो न सुभं जनानाम् ॥ ९ ॥

यदा देवादीनापि भवति जन्मादि नियतं

महाधर्मस्थाने ललितललनालोलमनसाम् ।

तदा कामार्तानां सुगतिरिह संसारजलधौ

निमग्नानामुभ्यै रतिविषयशोकादिमकरे ॥ १० ॥

स्वयं भोक्ता दाता वसु सुभुङ् सुम्पाद्य भविता

कुटुम्बानां पोष्टा गुणनिधिरशेषेप्सितनरः ।

धृति प्रत्याशस्य प्रबलदृरितानीतविधुरं

शिरस्यस्थाकस्मात्पतति निधनं येन भवति ॥ ११ ॥

विपश्चिद्देहाद्यौ क्वचिदपि ममत्वं न कुरुते

परब्रह्मध्याता गगननगराकारसदृशे ।

निरस्ताडङ्गारः श्रुतिजनितविश्वासमुषितो

निरातङ्गोऽव्यग्रः प्रकृतिमधुरालापयतुरः ॥ १२ ॥

अरे येतश्चित्रं भ्रमसि यदपास्य प्रियतमं

मुकुन्दं पार्श्वस्थं पितरमपि मान्यं सुमनसाम् ।

बलिः शब्दाद्यर्थे प्रकृतिचपले क्लेशभङ्गुले

न ते संसारेऽस्मिन्भवति सुभदाद्यापि विरतिः ॥ १३ ॥

न ज्ञानीषे मूर्धं क्वचिदपि छितं लोडमछितं

ભ્રમદ્ભોગાકાઙ્કાકલુષિતતયા મોહબહુલે ।
 જગત્યત્રારણ્યે પ્રતિપદમનેકાપદિ સદા
 હરિધ્યાને વ્યગ્રં ભવ સકલતાપૈકકદને ॥ ૧૪ ॥
 વિયદ્ભૂતં ભૂતં યદવનલભં ? ચાખિલમિદં
 મહામાયાસડ્ગાદ્ભુજગ ઇવ રજ્વાં ભ્રમકરમ્ ।
 તદત્યન્તાહ્લાદં વિજરમમરં ચિન્તય મનઃ
 પરબ્રહ્માવ્યગ્રં હરિહરસુરાદૈરવગતમ્ ॥ ૧૫ ॥
 ન ચેત્તે સામર્થ્યં ભવનમરણાતક્રુહરણે
 મનોઽનિર્દિષ્ટેઽસ્મિન્નવગતગુણે જ્ઞાતુમકલે ।
 તદા મેઘશ્યામં કમલદલદીર્ઘાક્ષિમમલં
 ભજસ્વ શ્રીરડ્ગં શરદમૃતધામાધિકમુખમ્ ॥ ૧૬ ॥
 કવયાતઃ કવાયાતો દ્વિજ કલયસે રત્નમટવી-
 મટ-વ્યાઘ્રાઘ્રાતો મરણામગમદ્વિશ્વમહિતઃ ।
 અયં વિદ્યારામો મુનિરહહ કેનાપિ વિદુષા
 ન ખલ્વાત્મપ્રાયો ભવતુ સુકરો જ્ઞાતુમશિવઃ ॥ ૧૭ ॥
 અહં શ્રાન્તોઽધ્વાનં બહુવિષમતિક્રમ્ય વિષમં
 ધનાકાઙ્કાક્ષિમઃ કુનૃપતિમુખાલોકનપરઃ ।
 ઇદાનીં કેનાપિ સ્થિતિમુદરકૂપસ્ય ભરણે
 કદન્નેનારણ્યે ક્વચિદપિ સમીહે સ્થિરમતિઃ ॥ ૧૮ ॥
 યમારાધ્યારાધ્યં ત્રિભુવનગુરોરામવસતિઃ
 ધ્રુવો જ્યોતિશ્ચક્રે સુચિરમનવઘં શિશુરપિ ।
 અવાપ પ્રહ્લાદઃ પરમપદમારાધ્ય યમિતઃ
 સ કસ્યાલં કલેશો હરતિ ન હરિઃ કીર્તિતગુઅણઃ ॥ ૧૯ ॥
 કદાચિત્કથેન દ્રવિણામધમારાધનવશા-
 ન્મયા લબ્ધં સ્તોકં નિહિતમવનૌ તસ્કરભયાત્ ।
 તતો નિત્યે કશ્ચિત્કવચિદપિ તદાખુર્બિલગૃહેઽ-
 નચલ્લભ્યોઽપ્યર્થો ન ભવતિ યદા કર્મ વિષમમ્ ॥ ૨૦ ॥
 જગામ વ્યર્થં મે બહુદિનમથાર્થાર્થિતતયા
 કુભૂમીપાલાનાં નિકટગતિદોષાકુલમતેઃ ।
 હરિધ્યાનવ્યગ્રં ભવિતુમધુના વાગ્છતિ મનઃ

क्वचिद्द्रुगातीरे तरुणतुलसीसौरभभरे ॥ २१ ॥

कदा भागीरथ्या भवजलधिसन्तारतरणैः

स्मलद्रीथीमालायपलतलविस्तारितमुदः ।

तमस्थाने कुञ्जे क्वचिदपि निविश्याद्धृतमना

भविष्याम्येकाकी नरकमथने ध्यानरसिकः ॥ २२ ॥

कदा गोविन्देति प्रतिदिवसमुल्वासमिविताः

सुधाधाराप्रायास्त्रिदशतटिनीवीथिमुष्परे ।

भविष्यन्त्येकान्ते क्वचिदपि निकुञ्जे मम गिरो

मरालीयङ्काणां स्थितिःसुष्परवाङ्कान्तपुलिने ॥ २३ ॥

यद्यध्यस्तं सर्वं स्रजि भुजगवद्भाति पुरतो

मडामायोद्गोर्णं गगनपवनाद्यं तनुभूताम् ।

भवेत्तस्या भ्रान्तेर्मुदरिपुरधिष्ठानमुदये

यतो नस्याद्भ्रान्तिर्निरधिकरणा क्वापि जगति ॥ २४ ॥

शिष्टेव ध्यातव्या सततमनवधा सुष्पतनु-

निराधारा नित्या निरवधिरविधादिरडिता ।

अनास्थामास्थाय भ्रमवपुषि सर्वत्र विषये

सदा शेषव्याभ्यानिपुणमतिभिः प्यातयतिभिः ॥ २५ ॥

अलोऽत्यर्थेऽप्यर्थे श्रुतिशतगुरुभ्यामवगते

निषिद्धत्वेनापि प्रतिदिवसमाधावति मनः ।

पिशाचस्तत्रैव स्थिररतिरसारेऽपि यपलं

न जाने केनास्य प्रतिदृतिरनार्यस्य भविता ॥ २६ ॥

नित्यानित्यपदार्थतत्त्वविषये नित्यं विचारः सतां

संसर्गं मितभाषिता छितमिताडारोऽनलडुारिता ।

कारुण्यं डुपणै जने सुष्पिजने प्रीतिः सदा यस्य स

प्रायेणैव तपः करोति सुदृती येतोमुकुन्दप्रियः ॥ २७ ॥

सा गोष्ठी सुदृदां निवारितसुधास्वादाधुना क्वागम-

त्तेधीरा धरणीधरोपकरणीभूता ययुः क्वापरे ।

ते भूषा भवभीरवो भवरताः क्वागुर्निरस्तारयो

डा कष्टं क्व य गम्यते नडि सुष्पं क्वाप्यस्ति लोकरथे ॥ २८ ॥

ભાનુભૂવલયપ્રદક્ષિણગતિઃ ક્રીડારતિઃ સર્વદા

ચન્દ્રોપ્યેષકલાનિધિઃ કવલિતઃ સ્વભાનુના દુઃખિતઃ ।

ર્હાસં ગચ્છતિ વર્ધતે ચ સતતં ગીર્વાણવિશ્રામભૂ-

સ્તસ્થાનં ખલુ યત્ર નાસ્ત્યપહતિઃ ક્લેશસ્ય સંસારણામ્ ॥ ૨૯ ॥

સંસારેડપિ પરોપકારકરણખ્યાતવ્રતા માનવા

યે સમ્પત્તિગૃહા વિચારચતુરા વિશ્વેશ્વરારાધકાઃ ।

તેડપ્યેનં ભવસાગરં જનિમૃતિગ્રાહાકુલં દુસ્તરં

ગમ્ભીરં સુતરાં તરન્તિ વિવિધવ્યાધ્યાધિવીચીમયમ્ ॥ ૩૦ ॥

રે રે ચિત્ત મદાન્ધ મોહબધિરા મિથ્યાભિમાનોદ્ધતા

વ્યર્થેયં ભવતાં ધનાવનરતિઃ સંસારકારાગૃહે ।

બદ્ધાનાં નિગડેન ગાત્રમમતાસંજ્ઞેન ચત્કર્ણિચિ-

દેવબ્રાહ્મણભિક્ષુકાદિષુ ધનં સ્વપ્નેડપિ ન વ્યેતિ વઃ ॥ ૩૧ ॥

યાવત્તે ચમકિકુરાઃ કરતલકૂરાસિપાશાદયો

વુર્દાન્તાઃ સુણિરાજદીર્ઘસુનખા દંટ્રાકરાલાનનાઃ ।

નાકર્ષન્તિ નરાન્ધનાદિરહિતાન્ચત્તાવદિષ્ટેચ્ચયા

યુષ્માભિઃ ક્રિયતાં ધનસ્ય કૃપણાસ્ત્યાગઃ સુપર્વાદિષુ ॥ ૩૨ ॥

દેહાધાત્મમતાનુસારિ ભવતાં યદ્યસ્તિ મુગ્ધં મતં

વેદવ્યાસવિનિન્દિતં કથમહો પિત્રાધપત્યે તદા ।

દાહાદિઃ ક્રિયતે વિશુદ્ધકલકો યુષ્માભિરુદ્ભેજિતૈઃ

શોકેનાર્થપરાયણૈરપસદૈર્દૃષ્ટાર્થમાત્રાર્થિભિઃ ॥ ૩૩ ॥

અદ્યશ્ચો વા મરણમશિવપ્રાણિનાં કાલપાશૈ-

રાકૃષ્ટાનાં જગતિ ભવતો નાન્યથાત્વં કદાચિત્ ।

યદ્યાપ્યેવ ન ખલુ કુરુતે હા તથાપ્યર્થલોભં

હિત્વા પ્રાણી હિતમવહિતો દેવલોકાનુકૂલમ્ ॥ ૩૪ ॥

દૃષ્ટપ્રાયં વિકલમખિલં કાલસર્પેણ વિશ્વં

કૂરેણેદં શિવ શિવ મુને બ્રૂહિ રક્ષાપ્રકારમ્ ।

અસ્થાસ્તેકઃ શૃણુ મુરશિપોર્ધ્યાનપીયૂષપાનં

ત્યક્ત્વા નાન્યકિમપિ ભુવને દૃશ્યતે શાસ્ત્રદૃષ્ટયા ॥ ૩૫ ॥

ધ્યાનવ્યગ્રં ભવતુ તવ હૃત્તિષ્ઠતો યત્ર તત્ર

શ્રીમદ્વિષ્ણોસ્ત્રિભુવનપતેર્નિત્યમાનન્દમૂર્તેઃ ।

लक्ष्मीयेतःकुमुदविपुलानन्दपीयूषधाम्नो

मेघच्छायाप्रतिभटतनोः क्लेशसिन्धुं तित्तीर्षोः ॥ ३६ ॥

कामव्याघ्रे कुमतिङ्गिणि स्वान्तदुर्वारनीडे

मायासिंहीविडरलामडीलोभल्लूकभीमे ।

जन्मारण्ये न भवति रतिः सज्जनानां कदाचि-

त्तत्त्वज्ञानां विषयतुषिताकण्टकाकीर्णपार्श्वे ॥ ३७ ॥

यामासाद्य त्रिलोकीजनमडितशिवावल्लभारामभूमिं

ब्रह्मादीनां सुराणां सुभवसतिभुवो मण्डलं मण्डयन्तीम् ।

नो गर्भे व्यालुठन्ति क्वचिदपि मनुजा मातुरुत्कान्तिभाज-

स्तां काशीं नो भजन्ते किमिति सुमतयो दुःखभारं वडन्ते ॥ ३८ ॥

किं कुर्मः किं भजामः किमिह समुद्रितं साधनं किं वयस्याः

संसारोन्मूलनाय प्रतिदिवसमिहानर्थशङ्कावतारः ।

भ्रातर्ज्ञातं निदानं भवभयदलने सङ्गतं सज्जनां

तां काशीमाश्रयामो निरुपमयशसः स्वःस्रवन्त्या वयस्याम् ॥ ३९ ॥

भुक्तिः क्वापि न भुक्तिरस्वयम्भिमता क्वाण्यस्ति भुक्तिर्न सा

काश्यामस्ति विशेष एव सुतरां श्लाघ्यं यदेतद्रूपम् ।

सर्वैरुत्तममध्यमाधमजनैरासाद्यतेऽनुग्रहा-

देवस्य त्रिपुरद्विषः सुरधुनीस्नानावदातव्यैः ॥ ४० ॥

विद्यन्ते द्वारकाद्या जगति कति न ता देवताराजधान्यो

यद्यप्यन्यास्तथापि स्वभलदमलजलावर्तगङ्गातरङ्गा ।

काश्येवाराभकूजत्पिकशुक्यटकाकान्तदिक्कामिनीनां

कीडाकासारशावा जयति मुनिजनानन्दकन्दैकभूमिः ॥ ४१ ॥

काशीयं समलङ्कृता निरुपमस्वर्गापगाव्योमगा-

स्थूलोत्तारतरङ्गाभिन्दुविलसन्भुक्ताङ्गलश्रेणिभिः ।

यञ्चयञ्चयलञ्चयरीकनिकरारागाम्भरा राजते

कासारस्थविन्द्रपद्मनयना विश्वेश्वरप्रेयसी ॥ ४२ ॥

वह्निप्राकारभुङ्क्तिं जनयति वलभीवासिनां नागराणां

गन्धारण्यप्रसूतस्कुटकुसुमययः किंशुकानां शुकानाम् ।

यञ्चवाकारो वसन्ते परमपदपदं राजधानी पुरारेः

सा काश्यारामरम्या जयति मुनिजनानन्दकन्दैकभूमिः ॥ ४३ ॥

भजत विबुधसिन्धुं साधवो लोकभन्धुं
 उरुसिततरङ्गं शङ्कराशीर्षसङ्गम् ।
 दलितभवभुजङ्गं प्यातमायाविभङ्गं
 निभिलभुवनवन्धं सर्वतीर्थानवधम् ॥ ४४ ॥

यदमृतममृतानां भङ्गरङ्गप्रसङ्ग-
 प्रकटितरसवत्तावैभवं पीतमुख्यैः ।
 दलयति कविदन्तांस्तां सुपर्वस्रवन्तीं
 किमिति न भजतातां ब्रह्मलोकावतीर्णाम् ॥ ४५ ॥

स्वाधीने निकटस्थितेऽपि विमलज्ञानामृते मानसे
 विभ्याते मुनिसेवितेऽपि कुधियो न स्नान्ति तीर्थे द्विजाः ।
 यत्तत्कष्टमखो विवेकरुडितास्तीर्थार्थिनो दुःभिता
 यत्र क्वाप्यटवीमटन्ति जलधौ मज्जन्ति दुःप्पाकरे ॥ ४६ ॥

नाभ्यस्तो धातुवाद्यो न य युवतीवशीकारकः कोप्युपायो
 नो वा पौराणिकत्वं न य सरसकविता नापि नीतिर्न गीतिः ।
 तस्मादर्थार्थिनां या न भवति भवतश्चातुरी क्वापि विद्वन्
 ज्ञात्वेत्थं यङ्गपाण्डुरनुसर यरज्ञामभोजयुग्मं विभूत्यै ॥ ४७ ॥

अर्थेभ्योऽनर्थजातं भवति तनुभृतां यौवनादिष्ववश्यं
 पित्राद्यैरर्जितेभ्योऽनुपकृतिमतिभिः स्वात्मनैवार्जितेभ्यः ।
 यस्माद्दुःप्पाकरेभ्यस्तमनुसर सदा भद्र लक्ष्मीविलासं
 गोपालं गोपकान्ताङ्गुयकलशतटीकुङ्कुमासङ्गरङ्गम् ॥ ४८ ॥

भ्रातः शान्तं प्रशान्तं क्वचिदपि निपतन्मित्र रे भूधराग्रे
 ग्रीष्मे ध्यानाय विषणोः स्पृहयसि सुतरां निर्विशङ्के गुडायाम् ।
 अन्वेष्यान्तादृगत्र क्षितिवलयतले स्थानमुन्मूल याव-
 त्संसारानर्थवृक्षं प्रथिततममलामोडमूलं विशालम् ॥ ४९ ॥

केदारस्थानमेकं रुचिरतरमुमानाटयलीलावनीकं
 प्रालेयाद्विप्रदेशे प्रथितमतितरामस्ति गङ्गानिवेशे ।
 प्यातं नारायणस्य त्रिजगति बहरीनाम सिद्धाश्रमस्य
 तत्रैवानादिमूर्तेर्भुनिजमनसामन्यदानन्दमूर्तेः ॥ ५० ॥

सन्तन्ये त्रिदशापगादिपतनादेव प्रयागाद्यः

प्रावेयायलसम्भवा बहुकुलाः सिद्धाश्रमाः सिद्धयः ।
 यत्राघौघसडा भवन्ति सुधियां ध्यानेश्वरानां शिरं
 मुक्ताशेषभियां विनिद्रमनसां कन्दाम्बुपार्याशिनाम् ॥ ५१ ॥
 किं स्थानस्य निरीक्षणेन मुरजिद्ध्यानाय भूमण्डले
 आतश्चेद्धिरतिर्भवेद्दृढतरा यस्य सगादौ सदा ।
 तस्यैषा यदि नास्ति उन्त सुतरां व्यर्थं तदा-वेषणं
 स्थानस्थानधिकारिणः सुरधुनीतीराद्रिकुञ्जादिषु ॥ ५२ ॥
 स्वान्तव्योम्नि निरस्तकल्मषघने सद्बुद्धितारावली-
 सन्दीपे समुदेति येन्निरुपमानन्दप्रभामण्डलः ।
 ब्रह्मज्ञानसुधाकरः कवलिताविधान्यकारस्तदा
 क्व व्योम क्व सदागतिः क्व लुतभुक् क्वाम्भाः क्व सर्वसडा ॥ ५३ ॥
 विश्वेश्वरे भवति विश्वजनीनजन्म-
 विश्वम्भरे भगवति प्रथितप्रभावे ।
 यो दत्तचित्तविषयः सुकृती कृतार्थो
 यत्र क्वचित्प्रतिदिनं निवसन् गृडादौ ॥ ५४ ॥
 चिद्रत्नमत्र पतितं वपुरन्धकूपे
 पुंसो ब्रमादनुपमं सखनीयतेजः ।
 उद्धृत्य यो जगति तद्भविता कृतार्थो
 मन्ये स एव समुपासितविश्वनाथः ॥ ५५ ॥
 यद्यैता मदनेषवो मृगदृशश्चेतःकुरङ्गारयो
 धीराणामपि नो भवेयुरबलाः संसारमायापुरे ।
 को नामामृतसागरे न रमते धीरस्तदा निर्भले
 पूर्णानन्दमलोर्मिरभ्यनिकरे रागादिनकोज्जिते ॥ ५६ ॥
 आवेयं बालभावं त्यजति न सुदति यत्कटाक्षैर्विशालै-
 रस्मान्विभ्रामयन्ती लसदधरदलाक्षिभयूतप्रवाला ।
 नेतुं वाञ्छत्यकामान् स्वसदनमधुना कीडितुं दत्तचित्तान्
 पुष्पत्रीलोत्पलोत्पलाभे मुरजिति कमलावल्लभे गोपलीले ॥ ५७ ॥
 शिव शिव मडाभ्रान्तिस्थानं सतां विदुषामपि
 प्रकृतिथपला धात्रा सृष्टाः स्त्रियो हरिणीदृशः ।
 विजडति धनं प्राणैः साकं यतस्तदवामये

જગતિ મનુજા રાગાકૃષ્ટાસ્તદેકપરાયણાઃ ॥ ૫૮ ॥

હરતિ વપુષઃ કાન્તિં પુંસઃ કરોતિ બલક્ષિતિં
જનયતિ ભૃશં ભ્રાન્તિં નારી સુખાય નિષેવિતા ।
વિરતિવિરસા ભુક્તા યસ્માત્તતો ન વિવેકિભિ-
ર્વિષયવિરસૈઃ સેવ્યા માયાસમાશ્રિતવિગ્રહા ॥ ૫૯ ॥

કમલવદના પીનોત્તુડ્ગં ઘટાકૃતિ ભિભ્રતી
સ્તનયુગમિયં તન્વી શ્યામા વિશાલદૃગચ્ચલા ।
વિશદદશના મધ્યક્ષામા વૃથેતિ જનાઃ શ્રમં
વિદધતિ મુધારાગાદુચ્ચૈરનીદૃશવર્ણને ॥ ૬૦ ॥

જનયતિ સુતં કચ્ચિન્નારી સતી કુલભૂષણં
નિરુપમગુણૈઃ પુણ્યાત્માનં જગત્પરિપાલકમ્ ।
કથમપિ ન સાડનિન્દ્યા વન્દ્યા ભવેન્મહતાં યતઃ ।
સુરસરિદિવ ખ્યાતા લોકે પવિત્રિતભૂતલા ॥ ૬૧ ॥

ધન્યા એતે પુમાંસો યદયમહમિતિ ત્યક્તચેતોવિકલ્પા
નિશ્શકું સંચરન્તો વિદધતિ મલિનં કર્મ કામપ્રયુક્તાઃ ।
જાનન્તોડપ્યર્થહીનં જગદિદમખિલં ભ્રાન્તવદ્વૈતજાલં
રાગદ્વેષાદિમન્તો વયમયમિતિ હા ન ત્યજન્તેડભિમાનમ્ ॥ ૬૨ ॥

પ્રજ્ઞાવન્તોડપિ કેચિચ્ચિરમુપનિષદાધર્થકારા યતન્તો
વ્યાકુર્વન્તોડપિ કેચિદ્દલિતપરમતા યદ્યપિ જ્ઞાતતત્ત્વાઃ ।
તીર્થે તીર્થં તથાપિ ભ્રમણરસિકતાં નો જહત્યધ્વખેદા
યત્તલ્કષ્ટે વિધતે મમ મનસિ સદા પશ્યતસ્તત્ર કૃત્યમ્ ॥ ૬૩ ॥

તીર્થાવસ્થાનજન્યં ન ભવતિ સુકૃતં દુષ્કૃતોન્મૂલનં વા
યસ્માદાભ્યાં વિહીનઃ શ્રુતિસમધિગતઃ પ્રત્યગાત્મા જનાનામ્ ।
સર્વેષામદ્વિતીયો નિરતિશયસુખં યદ્યપિ સ્વપ્રકાશા-
સ્તીર્થે વિદ્યાસ્તથાપિ સ્પૃહયતિ તપસે યત્તદાશ્ચર્યહેતુઃ ॥ ૬૪ ॥

ઉદાસીનો દેવો મદનમથનઃ સજ્જનકુલે
કલિક્રીડાસક્તઃકૃતપરિજનઃ પ્રાકૃતજનઃ ।
ઇયં મ્લેચ્છાકાન્તા ત્રિદશતટિની ચોભયતટે
કથં ભ્રાન્તસ્થાતા કથય સુકૃતી કુત્ર વિભયઃ ॥ ૬૫ ॥

निस्सारावसुधाधुना समजनि प्रौढप्रतापनल-

ज्वालाज्वालसमाकुला द्विपघटासङ्घट्टविक्षोभिता ।

भ्वेच्छानां रथवाजिपत्तिनिवडैरुन्मीलिता कीदृशी-

यं विद्या भवितेति उन्त न सप्ते जानीमडे मोडिताः ॥ ६६ ॥

वेद्यो निर्वेदमागादिल नमनभिया ब्राह्मणानां वियोगा-

द्वैयासिञ्चो गिरोऽपि क्वचिदपि विरलाः सम्भतं सन्ति देशे ।

धत्थं धर्मे विलीने यवनकुलपतौ शासति क्षोणिभिम्भं

नित्यं गङ्गावगाडाद्भवति गतिरितः संसृतेरर्थसिद्धौ ॥ ६७ ॥

गङ्गा गङ्गेति यस्याः श्रुतमपि पठितं केनचिन्नाममात्रं

दुरस्थस्यापि पुंसो दलयति दुरितं प्रौढमित्याडुरेके ।

स गङ्गा कस्य सेव्या न भवति भुवने सज्जनस्यातिभव्या

ब्रह्माण्डं प्लावयन्ती त्रिपुरुदरजटामण्डलं मण्डयन्तीम् ॥ ६८ ॥

यत्तीरे वसतां सतामपि जलैर्भूलैः कृलैर्जुवतां

मुक्ताडंभमभावशुद्धमनसामाचारविधावताम् ।

कैवल्यं करभिल्वतुल्यममलं सम्पद्यते डेलया ।

स गङ्गा ड्यतुलामलोर्मिमपटला सद्भिः कुतो नेक्ष्यते ६९ ॥

तीर्थानामवलोकने सुमनसामुत्कण्ठते मानसं

तावद्भवलये सतां पुररिपुध्यानामृतास्वादिनाम् ।

पावत्ते न विलोकयन्ति सरितां रोचिष्णुमुक्तावलीम् ।

श्रीमन्नाकतरङ्गिणीं उरजटाजूटाटवीविलम्बाम् ॥ ७० ॥

संसारो विविधाधिबाधभधिरः सारायते मानसे

निःसारोऽपि वपुष्मतां कलिवृकग्रासीकृतानां शिरम् ।

दृष्टायां धनसारपाथसि मडापुण्येन यस्यां सतां

सा सेव्या न कुतो भवेत्सुरधुनीस्वर्गापवर्गोदया ॥ ७१ ॥

यस्याः सङ्गतिरुन्नतिं वितनुते वाराभभीषां जनै-

रुद्रीता कविभिर्मडेश्वरमनोभीष्टा मडीमण्डले ।

सा सन्तः शरदिन्दुसोदरपथः पूराभिरामा नद-

ढीकश्रेणिमनोजपुण्यपुलिना भागीरथी सेव्यताम् ॥ ७२ ॥

क्वचिद्दंसश्रेणी सुपयति रिरंसुः श्रुतिसुभं

नदन्ती येतो नो विपुलपुलिने मन्थरगतिः ।

તદેતસ્થા ચોડર્થી સુરતરુલતા નાકતટિનીઈ

સદા સદ્ભિઃ સેવ્યા સકલપુરુષાર્થાય કૃતિભિઃ ॥ ૭૩ ॥

કલૌ ગડ્ગા કાશ્યાં ત્રિપુરહરપુર્ચા ભગવતી

પ્રશસ્તાદેવાનામપિ ભવતિ સેવ્યાનુદિવસમ્ ।

ઇતિ વ્યાસો બ્રૂતે મુનિજનધુરીણો હરિકથા-

સુધાપાનસ્વસ્થો ગલિતભવબન્ધોડતુલમતિઃ ॥ ૭૪ ॥

યાવજજાગર્તિ ચિત્તે દુરિતકલુષિતે પ્રાણિનો વિત્તપુત્ર-

ક્ષેત્રાદ્યર્થેષુ ચિન્તા તદતિપરતયા ભ્રામ્યમાનસ્ય નિત્યમ્ ।

તાવન્નાર્થસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ કથમપિ પ્રાથિતસ્યાર્તિભાજા

કૈવલ્યાપ્યસ્ય લોકે રમણસુખભુવો મુક્તદોષાનુષક્તેઃ ॥ ૭૫ ॥

સન્ત્યર્થા મમ સગ્ચિતા બહુધાઃ પિત્રાદિભિઃ સામ્પ્રતં

વાણિજ્યૈઃ કૃષિભિઃ કલાભિરપિ તાન્વિસ્તારયિષ્યામિ વઃ ।

હે પુત્રા ઇતિ ભાવન્નનુદિનં સંસારપાશાવલીં

છેત્તાયં તુ કથં મનોરથમર્થી જીવો નિરાલમ્બનઃ ॥ ૭૬ ॥

જાનન્નેવ કરોતિ કર્મ બહુલં દુઃખાત્મકં પ્રેરિતઃ

કેનાપ્યપ્રતિવાચ્યશક્તિમહિના દેવેન મુક્તાત્મના ।

સર્વજ્ઞેન હૃદિસ્થિતેન તનુમત્સંસારરડ્ગાડ્ગાણે

માઘદ્બુદ્ધિનટીવિનોદનિપુણો નૃત્યન્નડ્ગપ્રિયઃ ॥ ૭૭ ॥

કો દેવો ભુવનોદયાવનકરો વિશ્વેશ્વરો વિદ્યતે

યસ્યાજ્ઞાવશવર્તિનો જલધિયો નાપ્વાવયન્તિ ક્ષિતિમ્ ।

ઇત્યામ્નાતમપીશ્વરં સુરશિરોરત્નં જગત્સાક્ષિણં

સર્વજ્ઞં ધનયૌવનોદ્ધતમના નો મન્યતે બાલિશઃ ॥ ૭૮ ॥

કસ્યેમૌ પિતરૌ મનોભવવતા તાપેન સંયોજિતા-

વન્યોન્યં તનયાદિકં જનયતો ભૂમ્યાદિભૂતાત્મભિઃ ।

ઇત્યં દુઃસ્થમતિર્મનોભવરતિર્યો મન્યતે નાસ્તિકઃ

શાન્તિસ્તસ્ય કથં ભવેદ્ધનવતો દુષ્કર્મધર્મશ્રમાત્ ॥ ૭૯ ॥

હિક્કાકાસ ભગન્દરોદરમહામેદજ્વરૈરાકુલઃ

શ્લેષ્માઘૈરપિ નિદ્રયા વિરહિતો મન્દાનલોલ્પાશનઃ ।

તારુણ્યેડપિ વિલોક્યતે બહુવિધો જીવો દરિદ્રેશ્વરો

હા કષ્ટં કથમીદૃશં ભગવતઃ સંસારદુઃસાગરે ॥ ૮૦ ॥

माधेत्तार्किकतान्त्रिकद्विपधटासङ्घट्टपञ्चानन-

स्तद्भ्रमकमन्तवैधककलाकल्योऽपि निश्चिञ्चनः ।

यत्र क्वापि विनाशया कृशतनुर्भूपावसेवापरो

शुवनेव मृतायते किमपरं संसारदुःसागरे ॥ ८१ ॥

आढ्यः कश्चिदपिऽतोऽपि विदुषां सेव्यः सदा धार्मिको

विश्वेषामुपजाऱको मृगदृशामानन्दकन्दकः ।

कर्पूरद्युतिकीर्तिभूषितहरिद्वभूमाम्बुले गीयते

शश्वद्वन्दिजनेर्मडीतनुभूतः पुण्यैर्न कस्योदयः ॥ ८२ ॥

कर्तव्यं न करोति भन्धुभिरपि स्नेहात्मभिर्वोदितः

कामित्वाद्यभिमन्यते छितमत्तं धीरोप्यभीष्टं नरः ।

निष्कामस्य न विड्विष्या तनुभूतो लोके क्वचिद्दृश्यते

यत्तस्माद्यमेव मूलमभिलानर्थस्य निर्धारितम् ॥ ८३ ॥

निष्कामा मुनयः परावरदृशो निर्धूतपाप्मोदया

निःसङ्गा निरलङ्कृता निरुपमानन्दं परं लेभिरे ।

यद्भ्रत्वा न लुठन्ति मातृजठरे दुःष्माकरे मानवा

दुर्गन्धे पुनरेत्यकाममकरे संसारपाथोनिधौ ॥ ८४ ॥

कामस्थापि निदानमाहुरपरं मायां मडाशासना

निश्चिन्तां सकलप्रपञ्चरयनायातुर्यलीलावतीम् ।

यत्सङ्गाद्भगवानपि प्रभवति प्रत्यङ्मडाभोडडा

श्रीरङ्गो भुवनोदयावनलयव्यापारयडेड्विषयाः ॥ ८५ ॥

तुल्यार्थेन त्वमैक्यं त्रिभुवनजनकस्तत्पदार्थःप्रपद्ये

प्रत्यक्षं मोडजन्म त्यजति भगवति त्वंपदार्थोऽपि शुवः ।

श्रुत्याचार्यप्रसादान्निरुपमविलसद्भ्रज्जमविधैस्तदैक्यं

प्राप्यानन्दप्रतिष्ठो भवति विगलितानाधविधोपरीडः ॥ ८६ ॥

संन्यासो विहितस्य केशवपदद्वन्द्वे व्यधायि श्रुता

वेदान्ता निरवधनिष्कलपरानन्दाः सुनिष्ठाश्चिरम् ।

संसारे वधभन्धुःपुण्यले मायाविलासोऽव्ययं

अज्जमास्मीति विडाय नान्यदधुना कर्तव्यमास्ते क्वचित् ॥ ८७ ॥

डित्वा विश्वाधेवस्थाः प्रकृतिविलसिता जगदाधैर्विशेषैः

સાર્ધ ચૈતન્યઘાતૌ પ્રકૃતિમપિ સમં કાર્યજાતૈરશેષૈઃ ।
જ્ઞાનાનન્દં તુરીયં વિગલિતગુણકં દેશકાલાઘતીતં
સ્વાત્માનં વીતનિદ્રઃ સતતમધિકૃતશ્ચિન્તયેદદ્વિતીયમ્ ॥ ૮૮ ॥

અગ્રેપશ્ચાદધસ્તાદુપરિ ચ પરિતો દિક્ષુ ધાન્યાસ્વનાદિઃ
કૂટસ્થા સંવિદેકા સકલતનુભૃતામન્તરાત્માનિયન્ત્રી ।
યસ્થાનન્દસ્વભાવા સ્ફુરતિ શુભધિયઃ પ્રત્યહં નિષ્પ્રપગ્ચા
જીવન્મુક્તઃ સ લોકે જયતિ ગતમહામોહવિશ્વપ્રપગ્ચઃ ॥ ૯૦ ॥

ક્વાહં બ્રહ્મેતિ વિદ્યા નિરતિશયસુખં દર્શયન્તી વિશુદ્ધં
કૂટસ્થં સ્વપ્રકાશં પ્રકૃતિ સુચરિતા ખાણ્યન્તી ચ માયામ્ ।
ક્વાવિદ્યાહં મમેતિ સ્થગિતપરસુખા ચિત્તભિત્તૌ લિખન્તી
સર્વાનર્થાનનર્થાન્ વિષયગિરિભુવા વાસનાગૈરિકેણ ॥ ૯૧ ॥

અહં બ્રહ્માસ્મીતિ સ્ફુરદમલબોધો યદિ ભવે-
ત્પુમાન્પુણ્યોદ્રેકાદુપચિતપરાનર્થવિરતિઃ ।
તદાનીં ક્વાવિદ્યા ભૃશમસહમાનૌપનિષદં
વિચારં સંસારઃ ક્વ ચ વિવિધદુઃખૈકવસતિઃ ॥ ૯૨ ॥

કશ્ચિત્કન્તિ કાલકર્કશકરાકૃષ્ટં વિનષ્ટં હઠા-
દુલ્કૃષ્ટં તનયં વિલોક્ય પુરતઃ પુત્રેતિ હા હા ક્વચિત્ ।
કશ્ચિન્નર્તકનર્તકીપરિવૃતો નૃત્યત્યહો કુત્રચિ-
ચિત્રં સંસૃતિપદ્ધતિઃ પ્રથયતિ પ્રીતિગ્ચ કષ્ટગ્ચ નઃ ॥ ૯૩ ॥

નાત્રં જીર્થતિ કિઞ્ચિદૌષધબલં નાલં સ્વકાર્યોદયે
શક્તિશ્ચંકમણે ન હન્ત જરયા જીર્ણાકૃતાયાં તનૌ ।
અસ્માકં ત્વધુના ન લોચનબલં પુત્રેતિ ચિન્તાકુલો
ગ્લાયત્યર્થપરાયાણોડતિકૃપણો મિથ્યાભિમાનો ગૃહી ॥ ૯૪ ॥

અન્નાશાય સદા રટન્તિ પૃથુકાઃક્ષુત્ક્ષામકણઠાસ્ત્રિયો
વાસોભી રહિતા બહિર્વ્યવહૃતૌ નિર્યાન્તિ નો લજ્જયા ।
ગેહાદદ્ગણમાર્જનેડપિ ગૃહિણો યસ્યેતિ દુર્જીવિતં
યદ્યપ્યસ્તિ તથાપિ તસ્ય વિરતિર્નોદેતિ ચિત્રં ગૃહે ॥ ૯૫ ॥

સદ્વંશો ગુણવાનહં સુચરિતઃ શ્વાધ્યાં કરોત્યાત્મનો
નીયાનાં વિદધાતિ ચ પ્રતિદિનં સેવાં જનાનાં દ્વિજઃ ।
યોષિતસ્ય જિઘૃક્ષયા સ ચ કુતો નો લજ્જતે સજ્જના-

त्वोत्मान्धस्य नरस्य नो भवु सतां दृष्टे ङि लज्जामयम् ॥ ९६ ॥

कामादित्रिकमेव मूलमभिलकवेशस्य मायोद्भवं

मर्त्यानामिति देवमौलिविलसद्भाजिष्युयूडामणिः ।

श्रीकृष्णो भगवानवोयदभिलप्राणिप्रियो मत्प्रभु-

र्यस्मात्तत्रिकमुद्यतेन मनसा डेयं पुमर्थार्थिना ॥ ९७ ॥

यत्प्रीत्यर्थमनेकधामनि मया कष्टेन वस्तु प्रियं

स्वस्याशाकवलीकृतेन विकलीभावं दधानेन मे ।

तत्सर्वं विलयं निनाय भगवान् यो लीलया निर्जरो

मां ङित्वा जरयाङ्गुलीकृततनुं कालाय तस्मै नमः ॥ ९८ ॥

आयुर्वेदविदां रसाशनवतां पथ्याशिनां यत्नतो

वैदानामपि रोगजन्म वपुषो ङ्यन्तर्यतो दृश्यते ।

दृश्वक्षोत्सवलीकृतत्रिभुवनो लीलाविडारस्थितः

सर्वोपायविनाशनैक्यतुरः कालाय तस्मै नमः ॥ ९९ ॥

ते धन्या भुवने सुशिक्षितपरब्रह्मात्मविद्याजना

लोकानामनुरञ्जका हरिकथापीयूषपानप्रियाः ।

येषां नाकतरङ्गिणीतटशिलाबद्धासनानां सतां

प्राणा यन्ति लयं सुभेन मनसा श्रीरङ्गयिन्ताभृताम् ॥ १०० ॥

डे पुत्राः प्रजताभयं यत एतो गेडं जनन्या समं

रागद्वेषमदाद्यो भवतु वः पन्थाः शिवोऽमायया ।

काशीं साम्प्रतमागतोऽडमडड डवेशेन डातु वपुः

सर्वानर्थगृडं सुपर्वतटिनीवीचिश्चियामण्डिताम् ॥ १०१ ॥

यत्साक्षादभिधातुमक्षमतया शब्दाधनालिङ्गितं

कूटस्थं प्रतिपाद्यन्ति विलयद्वारा प्रपञ्चस्रजः ।

भोक्षाय श्रुतयो निरस्तविधयो ध्यानस्य योश्छिन्तये

तत्राद्वैतवने सदा विचरताभ्येतः कुरङ्गः सताम् ॥ १०२ ॥

भुधानां वैराग्यं सुघटयतु वैराग्यशतकं

गृडस्थानामेकं हरिपदसरोजप्राणयिनाम् ।

जनानामानन्दं पितरतु नितान्तं सुविशद-

त्रयं शेषव्याख्यागलिततमसां शुद्धमनसाम् ॥ १०३ ॥

एति श्रीभर्तृहरिविरचितं विज्ञानशतकं चतुर्थम् ।

This text and sequence is based on the book by K. B. Ghule(1896) which has 103 verses with Sanskrit commentary. Another by Pathak with Gujarati translation has 101 selected but resequenced verses plus 38 more as parishiShTa. Pathak's book is expanded and perhaps more scrutinised.

Encoded and proofread by Sunder Hattangadi

——
Vijnanashataka by Bhartrihari

pdf was typeset on March 24, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

